

greckich ułatwiają czytelnikowi orientację i pomagają w znalezieniu w tekście poszukiwanej problematyki.

Recenzowana praca E. Hidalgo-Serny — rezultat wieloletnich studiów — zasługuje na wysoką ocenę tak ze względu na wszechstronność ujęcia problemu, jak i dogłębną znajomość omawianej problematyki, przekonywającą dokumentację dzieła, dążenie do ścisłości i znalezienia adekwatnego objaśnienia pojęć i terminów używanych przez pisarza, nie zawsze jednoznacznych i łatwych do przyswojenia współczesnemu czytelnikowi. Ujęcie tematu na tle rozwoju kultury europejskiej i jej licznych tendencji i nurtów w sposób przejrzysty odkrywa przed czytelnikiem rolę i żywotność pewnych pojęć i koncepcji zawartych w dziełach Graciána. Pokazuje również, jak po okresie pewnego zapomnienia w XIX w. następuje ponowny ich renesans, pociągający za sobą ożywienie we współczesnej literaturze, estetyce, myśli politycznej i w badaniach nad dziejami europejskiej kultury.

JAN MALARCZYK (Lublin)

Jan Kostrzak, *Narodziny ogólnoinflanckich zgromadzeń stanowych od XIII do połowy XV wieku*; Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 82, z. 1, Warszawa—Poznań—Toruń 1985, ss. 156.

Jest zastanawiające, że dzieje ustroju średniowiecznych Inflant, a wśród nich rozwój instytucji stanowych, należą do problemów nie podejmowanych dotąd w historiografii polskiej. Nie zwracali też na tę kwestię uwagi badacze radzieccy, skupiając się głównie na problematyce społeczno-gospodarczej. Trzeba jednak zauważyć, że także historycy niemieckojęzyczni, najczęściej, jak dotąd, penetrujący przeszłość tego regionu, pozostawiali na uboczu swoich rozważań zagadnienie powstania zgromadzeń stanowych na tym obszarze. W tym stanie rzeczy studium Jana Kostrzaka poświęcone analizie narodzin inflanckich zgromadzeń stanowych musi spotkać się z wielkim zainteresowaniem. Z jednej bowiem strony autor podejmuje zagadnienie, które nie było dotąd przedmiotem analizy, z drugiej — zajmując się problematyką protoparlamentaryzmu (choć odcina się od tego terminu) — porusza sprawę nader istotną w dziejach ustroju i dość szeroko dyskutowaną¹. Na zaniedbanym w Polsce polu historii Inflant, gdzie nawet problematyka polityczna nie cieszy się zainteresowaniem, Jan Kostrzak dał się poznać jako autor ciekawej rozprawy o stanowisku inflanckich władz zakonnych wobec wojen polsko-krzyżackich².

Zasadniczym celem rozprawy jest przedstawienie kolejnych etapów tworzenia się ustroju stanowego i jego instytucji na szerokim tle społecznych i politycznych

¹ S. Russocki, *Narodziny zgromadzeń stanowych*, Przgl. Hist. t. 69, 1968, z. 2, s. 214 - 226; tenże, *Problematyka zgromadzeń prereprezentacyjnych (colloquia) w Europie Środkowej*, w: „Konferencja historyków prawa, Wice — rada — sejm — parlament. Referaty i tezy”, Poznań 1972, s. 17 - 24; tenże, *Protoparlamentaryzm Czech do początku XV wieku*, Warszawa 1973; tenże, *Średniowieczne synody prowincjonalne a zgromadzenia przedstanowe*, CPH, t. XVII, 1965, s. 39 - 74; *Repräsentation und Parlamentarismus in Bayern vom 13. bis zum 20. Jahrhundert. Eine politische Geschichte des Volkes in Bayern*, Bd. I: — Karl Bosl, *Die Geschichte der Repräsentation in Bayern, Landständische Bewegung, Landständische Verfassung, Landesausschuss und altständische Gesellschaft*, München 1974.

² J. Kostrzak, *Stanowisko inflanckich władz zakonnych wobec wojen polsko-krzyżackich w latach 1409 - 1422*, cz. I, *Zapiski Historyczne*, t. 39, 1974, z. 4, s. 7 - 27; cz. II, t. 40, 1975, z. 1, s. 33 - 52.

warunków funkcjonowania inflanckiej wspólnoty politycznej. Tak postawione zadanie autor realizował niejako w dwóch płaszczyznach. Najpierw starał się przedstawić sytuację polityczną Inflant, całokształt stosunków prawnych, gospodarczych i społecznych tego regionu. Na tej podbudowie podjął analizę różnorodnych instytucji stanowych od momentu pojawienia się ich w końcu XIII w. aż do uformowania ogólnoinflanckiego zjazdu krajowego (Landtagu) w grudniu 1435 r.

Przyjęte założenia określiły konstrukcję opracowania. Materiał zgrupował autor w czterech rozdziałach, poprzedzonych warsztatowym wstępem, w którym uzasadniono wybór tematu, przedstawiono tezy pracy i dokonano oceny zebranych źródeł i literatury. Wykład rozpoczyna Kostrzak od przedstawienia dziejów politycznych Inflant w okresie od XIII do XIV w., głównie na podstawie ustaleń zawartych w literaturze. W kolejnych trzech częściach tego rozdziału zajęto się dziejami ziemi inflanckiej i zamieszkujących ją ludów na przełomie XII i XIII w., chrystianizacją i podbojem Inflant, w końcu zaś zobrazowano proces politycznego podziału tego obszaru w XIII i XIV w. Zdaniem autora ogromny wpływ na ukształtowanie się stanowego społeczeństwa inflanckiego miał polityczny obraz wspólnoty inflanckiej, składającej się w połowie XIV w. z pięciu niezależnych organizmów politycznych, które z jednej strony były obce wobec miejscowego społeczeństwa, z drugiej zaś zależne od silnych pozainflanckich ośrodków dyspozycyjnych, jakimi były papieństwo, cesarstwo i centralna władza Zakonu Krzyżackiego. Czynniki te prowadziły do ciągłych walk wewnętrznych, utrwalając polityczne rozbitcie tego obszaru. Zgodzić się wypada z konstatacją Jana Kostrzaka, że w tej sytuacji zaistniały warunki do przejścia właśnie przez stany roli reprezentanta kraju i rzecznika politycznej jedności całych Inflant.

W dalszej części zajęto się analizą struktury feudalnej społeczności inflanckiej i zachodzących w jej ramach przemian. Przedstawiono tu sam proces kształtowania się tej struktury, zwracając uwagę na wyeliminowanie z działalności politycznej ludności nieniemieckiej, a następnie ukazano genezę i funkcje zgromadzeń rycerstwa i miast. Rozdział trzeci poświęcony jest problemowi narodzin ogólnoinflanckich zgromadzeń stanowych. Przedstawiono w nim ich genezę, formy, tematykę, a także spełniane funkcje, podkreślając szczególnie fakt, że zgromadzenia te pełniły rolę instytucji rozjemczych w stosunkach między państwami inflanckimi. Ostatnią część pracy poświęcono analizie procesu przekształcania się ogólnoinflanckich zgromadzeń stanowych w ogólnoinflancki zjazd krajowy.

Zamyka monografię nader syntetyczne podsumowanie, w którym autor zwraca uwagę na fakt, że w I połowie XV w. drogi rozwojowe tak podobnych i wzajemnie powiązanych ze sobą państw i społeczeństw, jakimi były Prusy i Inflanty, definitywnie się rozeszły, podkreślając, że w Inflantach nie doszło nigdy do pełnej konfrontacji między stanami a władcami kraju. Zdaniem Jana Kostrzaka przyczyny tego stanu rzeczy tkwiły w trzech elementach, a mianowicie w samej formie ogólnoinflanckich zgromadzeń stanowych, w braku centralnego organu władzy, któremu stany musiałyby się przeciwstawić, w końcu zaś większym niż w Prusach zagrożeniu ludności niemieckiej ze strony miejscowego społeczeństwa.

Wartościowym uzupełnieniem pracy jest aneks, przynoszący wykaz zgromadzeń ogólnoinflanckich do 1435 r. W pierwszej części tego wykazu zestawiono 31 ogólnoinflanckich zgromadzeń stanowych, odbytych w latach 1304-1419, w drugiej 7 zjazdów krajowych z lat 1421-1435. Przy każdym ze zgromadzeń odnotowano datę zjazdu, miejsce obrad, wskazano na ich uczestników oraz zwrócono uwagę na ważniejszą dokumentację zjazdu. Żałować należy, że w tekście pracy autor nie uwypuklił w dostatecznie silny sposób wniosków, jakie narzucają te zestawienia i nie podkreślił, że w ogólnoinflanckich zjazdach krajowych brali w zasadzie każdorazowo udział wszyscy uczestnicy obrad, tj. mistrz Zakonu, arcybiskup ryski, biskupi: dorpacki, ozyłski, rewelski, kurlandzki; miasta: Ryga, Dorpat, Rewel; rycerstwo: ryskie,

dorpackie, ozylskie i estońskie, podczas gdy w zgromadzeniach stanowych udział ten nigdy nie był pełen.

Dopełniają książkę nieoceniony dla tego typu wydawnictw indeks osób i miejscowości, słowniczek inflanckich nazw geograficznych, zestawienie źródeł i literatury, a także mapka podziału politycznego Inflant w XIV w. i streszczenie w języku niemieckim.

Podstawę źródłową pracy stanowią wyłącznie wydawnictwa źródłowe. Baza źródłowa jest imponująca. Trudno jednak dociec, czy wykorzystano całkowicie cały dostępny materiał, albowiem autor nie informuje o zakresie kwerendy źródłowej. Bardzo pobieżna analiza kilku tylko archiwów i zbiorów rękopisów w Polsce wykazuje, że Kostrzak pominął szereg źródeł, których analiza być może wniosłaby coś nowego do poruszonego problemu³. Żałować także należy, że nie zdecydował się autor na penetrację archiwów radzieckich i niemieckich. W zakresie wykorzystanej literatury przedmiotu także trudno sformułować poważniejsze zarzuty. Zwraca jednak uwagę pominięcie mających charakter bibliograficzny prac E. Winkelmann⁴ i G. Manteuffla⁵.

Lektura pracy Jana Kostrzaka przekonuje, że jest on kompetentnym znawcą poruszanej problematyki. Daje się jednak odczuć brak szerszego spojrzenia na podniesione kwestie, brak rozważań komparatystycznych. Autor ogranicza się bowiem do porównań organizacji stanowej Inflant jedynie z terenem Prus. Jest to niewątpliwie potrzebne, ba, wręcz konieczne, ale czy wystarczające? Wydaje się, że należałoby rzucić obraz zgromadzeń stanowych Inflant na szersze tło i porównać je z podobnymi zgromadzeniami chociażby na terenie Czech czy Pomorza Zachodniego. Na uznanie zasługuje uwypuklenie roli miast w powstaniu ogólnoinflanckich zgromadzeń stanowych oraz podkreślenie roli zjazdów hanzeatyckich jako szkoły politycznej edukacji inflanckiego patrycjatu. Szerszego uzasadnienia wymagałaby także kwestia końcowej cezury czasowej przyjętej w opracowaniu. Przyjęty w nim rok 1435, będący datą klęski inflanckiej gałęzi Zakonu nad rzeką Świętą, wydaje się granicą nieco sztuczną, nawet jeśli zauważyć, że na odbytym w tym roku zjeździe w Walk wszyscy uczestnicy ogólnoinflanckich zgromadzeń uzyskali równorzędny status. Szkoda, że przy tej okazji autor nie ustrzegł się wielu zbędnych ocen wartościujących, stwierdzając np. „Ujemnym skutkiem tej gospodarczej współpracy miast inflanckich na forum międzynarodowym było umocnienie arystokratycznej władzy złożonej z kupieckiego patrycjatu rad miejskich i dalsze pogłębienie ekonomicznego rozwarstwienia”. Nasuwać się tu musi szereg pytań: czy rzeczywiście były to ujemne skutki, a jeśli tak, to dla kogo; czy były one nieuniknione oraz czy — wręcz przeciwnie — umocnienie arystokratycznej władzy nie sprzyjało zwiększeniu roli politycznej miast? Żałować w końcu wypada, że autor nie pokusił się w zakończeniu o wyjście poza nakreślone granice czasowe i nie przedstawił syntetycznie dalszej drogi rozwoju zgromadzeń stanowych.

Podstawowe tezy pracy wywołują aprobatę. Pracę czyta się z dużym zainteresowaniem i pożytkiem. Ogólne wnioski do jakich dochodzi autor zasługują na uznanie. Książka Jana Kostrzaka jest poważną monografią naukową, podsumowującą gruntowne i wnikliwe badania. Stanowi ona cenną pozycję w literaturze historycznoprawnej.

JACEK SOBCZAK (Poznań)

³ Por. Bibl. Czart. rkps IV 2031; IV 739; Bibl. PAN rkps 392, 1607. Wiadomo, że dokumenty takie znajdują się w Archiwum Koronnym Krakowskim w zbiorze AGAD.

⁴ *Bibliotheca Livoniae Historica. Systematisches Verzeichnis der Quellen und Hilfsmittel zur Geschichte Estlands, Livlands und Kurlands* von Eduard Winkelmann.

⁵ G. Manteuffel, *Bibliografia inflancko-polska*, Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. XXXII, 1905, Poznań 1906, s. 83 - 110.